

6. Про інформацію: Закон України від 13 листопада 1992 року // Відом. Верх. Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
7. Загальна декларація прав людини прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року: Міжнародний документ від 10.12.1948 р. // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 93. – Ст. 89.
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Зі змінами та доповненнями, внесеними протоколом № 11 від 11 травня 1994 року, протоколом № 14 від 13 травня 2004 року): Міжнародний документ від 04.11.1950 р. // Офіц. вісн. України. – 1998. – № 13, / №32. – Ст. 270.
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: Міжнародний документ від 16.12.1966 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043
10. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Рішення Конституційного Суду України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень ч. 1, 2 ст. 32, ч. 2, 3 ст. 34 Конституції України // Відом. Верх. Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 60.
12. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України. [текст] Станом на 1 травня 2012 р. / За заг. ред. В.В. Богатиря – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 1024 с.

УДК 340.12

Бокало Н. І., здобувач кафедри теорії та історії держави і права ЛьвДУВС

Ідея рівності у класичному праворозумінні

Стаття присвячена дослідженню ідеї рівності в праві керуючись основними філософсько-правовими підходами до праворозуміння. Комплексний підхід до типології праворозуміння, дозволив простежити розвиток ідеї рівності у класичному (природно-правовому і позитивістському) праворозумінні.

Ключові слова: ідея рівності, класичне праворозуміння, природно-правове та позитивістське праворозуміння.

Стаття посвячена дослідженню ідеї рівності в праві керуючись основними філософсько-правовими підходами до праворозуміння. Комплексний підхід до типології праворозуміння, дозволив простежити розвиток ідеї рівності у класичному (природно-правовому і позитивістському) праворозумінні.

Ключевые слова: идея равенства, классическое правопонимание, естественно-правовое и позитивистское правопонимание.

The article investigates the idea of equality in law based on fundamental philosophical and legal approaches to thinking. A comprehensive approach to the typology of thinking, allowed to trace the development of the idea of equality in the classical (natural law and positivist) thinking.

Keywords: the idea of equality, classical thinking, natural law and positivist thinking.

Постановка проблеми. Сьогодні розповсюдженою є думка, що сучасне суспільство вислизає від визначення в будь-якому дискурсі, в тому числі і філософсько-правовому. Рефлексія з приводу цієї ситуації проблематизує самі підстави, на яких розвивалася європейська цивілізація, що породила настільки значимий для розвитку і збереження індивідуальної свободи феномен, як правове суспільство. По суті, мова йде про проблематичність збереження не тільки внутрішньо правової, а й загальної раціональності Нового часу як такої. Дискусії про право, що сформували цю раціональність протягом століть, до кінця ХХ ст. стали однією з центральних проблем в дискусіях про майбутнє.

Таким чином, філософсько-правова рефлексія щодо ідеї рівності в праві зобов'язує звернутися до порівняння з традиційною, класичною філософією права минулих епох, так і до питання формування традиції права, до питання природи права.

Стан дослідження. Суттєвою перешкодою на шляху дослідження ідеї рівності в праві є методологічна альтернативність різних філософсько-правових підходів до розуміння права, що проявляється в багатоманітності праворозуміння. Тому методологію дослідження ідеї рівності в праві видається за необхідне пов'язати з методологією праворозуміння у філософії права. При цьому слід зауважити, що загальною для всього дослідження методологічною установкою є дотримання принципу додатковості, інтерпретованого як визнання неможливості повного дослідження ідеї рівності в праві лише в межах однієї парадигми.

На думку В.В. Лапаєвої, питання про зміст правового принципу формальної рівності останнім часом набуло помітної актуальності у зв'язку з дискусіями про типи праворозуміння. Слід погодитись, що формальна рівність є невід'ємною ознакою права, яка тією чи іншою мірою властива всім основним типам праворозуміння. Так, легізм визнає рівність суб'єктів права перед законом і судом. В основі системи природних прав людини лежить уявлення про те, що люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Всі серйозні концепції соціологічного та антропологічного праворозуміння також включають у свої теоретичні конструкції принцип рівності (наприклад, у вигляді визнання збалансованого імперативно-атрибутивного характеру тієї фактичної норми або того психічного переживання, які трактуються як право) [6].

Підтримуючи комплексний підхід до типології праворозуміння, виділяють такі критерії типології праворозуміння як: загальнонаукова парадигма епохи, філософська доктрина та юридичний світогляд суб'єкта праворозуміння, а також методи аналізу феномена права [11, 19]. Така типологія дозволяє виділити основні підходи до ідеї рівності залежно від праворозуміння: ідея рівності у класичному праворозумінні та ідея рівності у посткласичному праворозумінні. Представники класичного праворозуміння намагаються пізнати і пояснити ідею рівності за допомогою однієї теорії, яку вони визнають єдиною правильною.

Метою даної статті є дослідження ідеї рівності у класичному праворозумінні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для характеристики ідеї рівності у класичному стилі філософсько-правового мислення найбільш репрезентативними є природно-правове і позитивістське праворозуміння. «Кожен із цих типів праворозуміння відображає парадигмальні особливості сучасного йому наукового знання і, незважаючи на ідейну протилежність, їх об'єднують загальні епістемологічні, онтологічні й аксіологічні установки, що сформували типові уявлення про правову реальність та є вираженням класичного стилю філософсько-правового мислення» [14].

До природно-правового праворозуміння належать концепції і уявлення про право, які проводять межу між природним і позитивним правом, вважаючи перше існуючим незалежно від держави, суспільства і свідомості людини. При цьому природне право як безумовна цінність протиставляється недосконалому позитивному праву. Як явище ідеальне і абсолютне, природне право визнається постійним і незмінним. Так, на думку В.А. Бачиніна, сьогорні природне право є однією з головних парадигм філософсько-правового та юридичного мислення, що спирається на ідею єдиних нормативно-ціннісних принципів, які панують у суспільстві, що здатні виступати мірилом справедливості та позитивного права. Норми природного права мають універсальне

значення, є похідними від природного порядку речей, світотбудови та природи людини як невід'ємної частини світотбудови і дозволяють людям пов'язувати своє існування з загальними першопочатками та принципами буття [2, 297].

Питання про співвідношення між природним і позитивним правом у теорії права вирішується неоднозначно і розглядаються як одна з підстав класифікації доктрин природного права. Так, Х. Ріффель пропонував саме за таким критерієм диференціювати природно-правові концепції, починаючи від тих, в яких природне право виступає зразком для правопорядку, до тих, в яких природне право заперечує позитивне. Однак слід погодитись з С.П. Рабіновичем, що для розв'язання завдань практичної юриспруденції ті радикальні юснатуралістичні концепції, які належать до останньої групи, навряд чи можуть бути визнані прийнятними. Не можуть бути застосовані і концепції першої групи, оскільки такі ідеальні утворення, як зразки, стандарти, моделі, ціннісно-нормативні образи, ідеали тощо можуть істотно відрізнятися за ступенем можливості їх практичної реалізації. Великій кількості таких утворень в юснатуралізмі властивий утопічний або ж надто абстрактний характер [10].

Ідея рівності у природно-правовому типі праворозуміння представлена світським та релігійним праворозумінням. Ідея рівності у релігійному праворозумінні характерна, перш за все, для періоду Середньовіччя, однак визнана окремими мислителями в Нового і Новітнього часу.

Так, у філософії країн Західної Європи в добу раннього середньовіччя під впливом християнства висловлювались ідеї про рівність людей перед Богом, про працю як єдине джерело існування, про необхідність ділитися майном з бідними. Прагнення багатства визнавалось пороком, що не личить справжньому християнину. Таким чином, у своїх правах і обов'язках люди були не рівні, але всі вони рівні перед Всевишнім. Рівність у нерівності – таку думку проводить святий Августин. Прагнення до рівності Августин розцінював як протиприродне й приречене від самого початку на провал.

Тома Аквінський розробив доктрину права і держави під помітним впливом вчення Аристотеля про природне право та правову рівність вільних індивідів – членів політичного спілкування. На думку філософа, збереження феодально-станової ієрархії є необхідним для збереження «загального блага» членів суспільства. Люди рівні у своїй вірі перед Богом, але вони не можуть бути рівними у суспільстві. Кожен має дотримуватись своїх прав і обов'язків, які на нього покладає суспільство і вони не можуть бути рівними. «Досконалість Всесвіту вимагає, щоб у речах була присутня нерівність, щоб могли бути здійснені всі ступені нерівності» [15].

Ідея рівності у релігійному праворозумінні знайшли свій розвиток в період Нового часу з розвитком реформації (релігійно-ідеологічного і соціально-політичного руху, що був спрямований на перетворення і виправлення християнської релігії, яка склалася в формі католицького віросповідання). Реформація висловила ідеологію нових соціальних і політичних процесів у формі протестантизму. Цей етап сприяв появі людини буржуазного суспільства – рівного з іншими, автономного індивіда з свободою морального вибору, самостійного і відповідального у своїх судженнях і вчинках, підготовляючи цим ґрунт для ідеї прав людини. У носіях протестантських ідей виразився новий, буржуазний тип особистості з новим ставленням до світу [1].

Ідея рівності у світському напрямку природного праворозуміння включає в себе: античне обґрунтування рівності і нерівності через розумні закони природи; індивідуалістичну інтерпретацію рівності через права і свободи людини, які безпосе-

редньо випливають з її природи, характерна для Нового часу; сприйняття ідеї рівності в ХХ ст. як правового ідеалу.

Так, поняття “природа” в розумінні софістів дістало чіткого зрівняльного звучання, що підтверджується висловлюваннями грецьких мислителів V ст. до н.е. Зокрема, Гіппій першим серед софістів у душі природно-правового вчення протиставив природу і закон. Природа (природа речей, закон природи) постає у тлумаченні Гіппія в істинним природним правом, яке протиставляється помилковому, штучному, людському закону - позитивному праву. Звертаючись до еллінів, громадян різних полісів, Гіппій зауважує: “Люди! Я вважаю, що всі ви рідні, близькі й співгромадяни за природою, а закон, який панує над вами, змушує вас часом до того, що суперечить природі” [7]. Такі думки, обґрунтовуючи положення про рівність усіх людей за природою, висловлював і софіст Антифонт, який посилався на те, що у всіх людей однакові природні потреби. Нерівність людей походить із людських законів, а не з природи. “За природою ми всі у всіх відношеннях є рівними, до того ж (однаково) і варвари, і елліни... у всіх людей потреби від природи однакові” [9]. Однак цілому ідея рівності не була домінуючою для Античної філософії права.

В епоху Нового часу ідея природної рівності людей всупереч соціальної нерівності обґрунтували Т.Гоббс, Дж. Локк, Вольтер. Філософи цього напрямку ідею рівності розуміли як рівність можливостей і вимагали усунення штучних привілеїв, станової нерівності. Першочергове значення згідно з їх філософією мали особисті якості, здібності і досягнення людини, а не походження, релігія, стать.

Ідея рівності як правового ідеалу прозвучала у ХХ ст. в працях Р. Штамплера, Ж. Марітена, Г. Лаутерпахта, та знайшла своє подальше юридичне втілення у низці міжнародних правових актів. Слід погодитись, вже тоді виявилась нагальна потреба легалізувати базисні ідеї та принципи доктрини природного права і нормативні положення, що з неї випливають у спеціальному документі, схваленому світовим співтовариством в особі ООН. Це знайшло своє відображення через закріплення ідеї рівності у Загальній декларації прав людини 1948р., Пакті про економічні, соціальні та культурні права та Пакті про громадянські та політичні права 1966р., що разом із Загальною декларацією прийнято називати Міжнародним Біллем про права людини [3, 232].

Ідея рівності у позитивістському праворозумінні представлена у теоріях, які засновані на філософсько-позитивістській парадигмі, згідно якої емпіричний досвід є фундаментом наукового знання, а теорії лише впорядковують факти. Слід виділяють такі концепції рівності у позитивістському праворозумінні: юридично-позитивістська; соціологічне праворозуміння; історична школа права; психологічне праворозуміння; класова (марксистська) теорія права.

Юридично-позитивістське праворозуміння, що знаходить джерело пізнання права в правотворчій діяльності держави, розглядає право як систему формально обов'язкових правил поведінки, які встановлені державою та передбачає рівність громадян правопорядку (примусова рівність за Хартон).

Однак, на думку Ганса Кельзена, гарантована конституцією рівність підлеглих правопорядку індивідів не означає, що у прийнятих на підставі конституції нормах має бути передбачено однакове поводження з усіма. Такого роду рівність не може матися на увазі, так як було б безглуздо, не проводячи ніяких відмінностей між людьми (наприклад, між дітьми і дорослими, психічно здоровими і хворими, чоловіками і жінками) покласти на всіх одні й ті ж обов'язки і наділити всіх одними і тими ж правами. «Якщо мова йде про рівність у законі, то воно може гарантуватися лише таким чином: конституція встановлює, що деякі цілком певні відмінності

(наприклад, расові, релігійні, станові або майнові) не можна проводити в законах, тобто закони, в яких такі відмінності проводяться, можуть бути скасовані як неконституційні. Якщо ж конституція не встановлює, що деякі цілком певні відмінності між людьми не можна проводити в законах, і якщо конституція містить формулу, яка проголошує рівність усіх людей, то це конституційно гарантоване рівність навряд чи може означати щось інше, ніж рівність перед законом. Гарантія рівності перед законом встановлює лише наступне: правозастосовні органи можуть враховувати тільки відмінності, проведені в самих законах, які повинні ними застосовуватися» [5].

Ідея рівності у соціологічному праворозумінні, виводить її джерело права з суспільства, розглядає право як соціальне явище, що відбиває закономірні умови соціального буття і відносно незалежне від держави. Право розглядається як результат суспільних відносин між вільними і рівними суб'єктами. Зокрема соціологія Спенсера глибоко індивідуалістична: «суспільство, - писав він, - існує для блага своїх членів, а не члени його існують заради суспільства» [12]. Філософ сформулював закон «рівної свободи», згідно з яким всі люди повинні користуватися таким обсягом свободи, який узгоджується з рівною свободою інших людей. Держава розглядається ним як вільна організація, що охороняє вільних людей, а головне її завдання - здійснення правосуддя і забезпечення дотримання закону рівної свободи.

Історична школа не сприйняла ідей Просвітництва, які закріпили уявлення про права людини. Представники школи не підтримали думку про загальну правову рівність та свободу (як залежність від одних законів). Філософи цієї школи критикували природно-правову доктрину і були спрямовані на збереження феодальних порядків (виступали на захист монархічної державності, кріпацтва і феодального права, говорили про непотрібність чи несвоечасність кодифікації законодавства). Плідний історичний підхід до права в них поєднувався з критикою правотворчості законодавця, перецінкою стихійності утворення норм спілкування [4].

Ідея рівності у психологічному праворозумінні розроблялась через теорію натовпу. Так, один із засновників психологічного праворозуміння Г. Тард вважав, що вивчення психології натовпу має практичну, соціально-політичну основу, яка заснована буржуазними революціями і масовими виступами, що мали місце в багатьох країнах Європи в Новий час. Його продовжувач Г. Лебон, ототожнюючи масу з натовпом, передбачав початок «ери мас» і подальший за цим занепад цивілізації. За Лебоном, у результаті промислової революції, зростання міст і засобів масової комунікації сучасне життя усе більш визначається поведінкою натовпу, що завжди є сліпою руйнівною силою. Лебон вважав, що вирішальну роль у соціальних процесах грає не розум, а емоції. Філософ виступав проти ідеї соціальної рівності і демократії, доводив, що всі досягнення цивілізації є результатом діяльності еліти [8].

Німецький дослідник Еліас Канетті виділяв такі основні риси натовпу: постійне прагнення до зростання; всередині натовпу панує рівність (она абсолютна й не підлягає обговоренню і сама маса ніколи не ставить її під сумнів; натовп ніколи не може стати занадто щільним; натовпу потрібен напрямок (напрямок, спільний для усіх, поглиблює відчуття рівності) [13].

Ідея рівності стала наріжною у класовій (марксистській) теорії права, яка стверджувала, що у комуністичному суспільстві не буде приватної власності, експлуатації людини людиною, держава й право поступово відмінуть, поступившись громадянському самоуправлінню. Згідно з цією філософією класи повинні бути знищені, а згодом

повинні зникнути національні відмінності, розбіжності між розумовою та фізичною працею, містом і селом, праця стане життєвою необхідністю, запанує повна соціальна рівність. Основою соціального життя марксистки вважали принцип "від кожного - за здібностями, кожному - за потребами". На їх думку, людство здійснить стрибок з царства необхідності до царства справжньої свободи, де вільний розвиток кожного стане умовою вільного розвитку всіх.

Висновки. Проведене дослідження дає можливість стверджувати про необхідність дослідження ідеї рівності в праві керуючись основними філософсько-правовими підходами до праворозуміння. Комплексний підхід до типології праворозуміння, дозволяє простежити розвиток ідеї рівності у класичному (природно-правовому і позитивістському) праворозумінні. За природно-правового підходу дослідження ідеї рівності у праві представлене світським та релігійним праворозумінням. В межах позитивістського праворозуміння ідея рівності у праві розглядається у межах легізму, соціологічного, психологічного, матеріалістичного та історичного підходів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барикін Ю.В., Назарчук Т.Б. Культурологія : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrdoc.com.ua/text/3989/index-1.html?page=24>
2. Бачинин В.А. Энциклопедия философии и социологии права. – СПб.: Издательство «Юридически центр Пресс», 2006. – 1093 с.
3. Гришук О.В. Людська гідність у праві: філософські проблеми – Л.: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2007. – 428с.
4. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу : Навчальний посібник / Демиденко Г. Г. - Харків: Консум, 2004.- 432 с.
5. Кельзен Г. Чисте вчення про право : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrdoc.com.ua/text/33658/index-1.html?page=11>
6. Лапаева В.В. Правовой принцип формального равенства : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hse-school.ru/media/file/course_material/25.pdf
7. Левчулич В.В. Идея социальной равенности в эпоху Античности : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_71/Levkulich.pdf
8. Примуш М.В. Загальна соціологія : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://textbooks.net.ua/content/view/7191/46/>
9. Прокофьев А.В. Фундаментальное этическое равенство и проблемы социальной этики // Общественные науки и современность. – 2002. – № 2.
10. Рабінович С.П. Взаємозв'язки природного та позитивного права: методологічні засади дослідження : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pfp/2008_2009_6_7/64%20Rabinovych%20S.pdf
11. Скоробагатов А.В. Современные концепции правопонимания: учебно-практическое пособие. – Казань, 2010. – 158 с.
12. Соціологія: підручник для студентів вищих навч. закл. / Ред. В.Г. Городяненко. - 2-е вид., перероб., доп. - К. : Видавничий центр «Академія», 2006. – 544 с. – с.
13. Танчин І.З. Соціологія: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/16400116/sotsiologiya/natovp_teoriyi_natovpu
14. Тимошина О. Стилі філософсько-правового мислення і типи праворозуміння: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.info-prensa.com/article-1186.html>
15. Тома Аквінський. Коментарі до Арістотелевої «Політики» / Пер. з латини. – К.: Основи, 2000. – 794 с.